

Zeszyty Naukowe
Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu
Nr 39/2011

Alicja Zakrzewska-Półtorak

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Rozwój polskich regionów w warunkach zmian w polityce regionalnej i polityce spójności Unii Europejskiej

***Streszczenie.** W artykule ukazano wpływ zmian w zasadach polityki regionalnej i polityki spójności Unii Europejskiej na rozwój regionów w Polsce. Przedstawiono założenia zreformowanej polityki spójności oraz nowego paradygmatu polityki regionalnej, które kładą nacisk na oddziaływanie terytorialne, wykorzystanie potencjału endogenicznego regionu oraz współpracę różnorodnych podmiotów na różnych poziomach gospodarki.*

***Słowa kluczowe:** polityka regionalna, spójność terytorialna, zasoby endogeniczne, Unia Europejska*

1. Wprowadzenie

Celem artykułu jest omówienie zmian, jakie są proponowane w zakresie prowadzenia polityki regionalnej i polityki spójności Unii Europejskiej w kolejnych latach, pod kątem ich wpływu na rozwój polskich regionów. W artykule polityka regionalna za B. Winiarskim jest rozumiana jako „całokształt działań państwa oraz występujących w jego imieniu władz centralnych i regionalnych w zakresie świadomego kształtowania procesu rozwoju społecznego i ekonomicznego regionów kraju”¹. To samo odnosi się również do szczebla Unii Europejskiej jako całości. Natomiast polityka spójności to świadome oddziaływanie na stopień

¹ B. Winiarski, *Polityka regionalna*, PWE, Warszawa 1976, s. 13.

zróżnicowania dobrobytu ekonomicznego i społecznego pomiędzy regionami, będące podstawowym instrumentem integracji obszarów słabiej rozwiniętych Unii Europejskiej².

2. Polityki regionalna i spójności Unii Europejskiej od 1989 roku

Polityka regionalna oraz polityka spójności Unii Europejskiej ewoluowały w ostatnich latach w kierunku koncentracji na mniejszej liczbie celów. W okresie programowania 2007-2013 zmniejszono również liczbę funduszy strukturalnych oraz zrezygnowano z tzw. inicjatyw wspólnotowych. Jednocześnie coraz większą wagę przywiązuje się do przedsięwzięć wspierających konkurencyjność poszczególnych obszarów. Zaczęto również zwiększać skalę środków oferowanych jako fundusze zwrotnego finansowania, kosztem dotacji bezzwrotnych. Szczególny nacisk kładzie się na spójność terytorialną jako jeden z podstawowych warunków rozwoju społeczno-gospodarczego całego ugrupowania.

Na podstawie analizy dokumentów unijnych i krajowych można wskazać, że taki będzie podstawowy kierunek zmian w latach 2014-2020. Działania mają w większym stopniu skupiać się na wspieraniu tych obszarów, które wykazują się już pozytywnymi efektami dofinansowania. Mają one przyczynić się do efektywniejszego wykorzystania środków na rozwój regionów i jednocześnie zwiększać ich konkurencyjność oraz całego ugrupowania w wymiarze globalnym. Potrzebę zmian zaakcentowano już w trzecim raporcie spójności, przedstawionym przez Komisję Europejską w 2004 r., w którym zwrócono uwagę m.in. na stosunkowo wysokie koszty funkcjonowania i zarządzania funduszami strukturalnymi Unii Europejskiej, a także rosnące skomplikowanie procedur aplikowania oraz rozliczania środków pomocowych, w tym dublowanie się procedur na poziomie wspólnotowym i krajowym³. Pozytywnie oceniano natomiast rozszerzenie zasady partnerstwa w zarządzaniu funduszami.

Dla przypomnienia przedstawiono tu cele, w ramach których korzystano z funduszy strukturalnych w czterech okresach programowania, tj. od 1989 r. Wskazują one na kierunek ewolucji w zakresie polityki spójności. Cele realizowane w latach 1989-1993 dotyczyły wsparcia: na rzecz strukturalnego dostoso-

² P. Casaca, *Polityka spójności*, w: *Polityka regionalna i fundusze strukturalne w UE*, red. M. Kozak, Wyd. IE w Łodzi, Łódź 1998, s. 20.

³ *Nowe partnerstwo dla spójności: konwergencja - konkurencyjność - współpraca. Trzeci raport na temat spójności gospodarczej i społecznej. Streszczenie*, KE – UOPWE, Luksemburg 2004, s. xviii, xxii.

wania regionów zacofanych, tj. takich, w których PKB na jednego mieszkańca był mniejszy niż 75% średniej we Wspólnocie (cel 1), restrukturyzacji w regionach dotkniętych upadkiem przemysłu i jednocześnie przeżywających problemy z bezrobociem (cel 2), walki z długotrwałym bezrobociem – dla osób od 25. roku życia (cel 3), sytuacji młodzieży na rynku pracy (cel 4), a także wsparcia i zreformowania rolnictwa (cele 5a i 5b).

W kolejnych latach (1994-1999) obok celów z lat wcześniejszych dołączono cel 6 na rzecz wsparcia obszarów o bardzo niskiej gęstości zaludnienia: mniej niż 8 osób/km² (wprowadzony od 1995 r. po rozszerzeniu Unii Europejskiej o kraje: Austrię, Szwecję i Finlandię – korzystały z niego Szwecja i Finlandia).

Następny okres programowania na lata 2000-2006 charakteryzował się ważną reformą; przede wszystkim, zgodnie z zasadą koncentracji, ograniczono liczbę celów do trzech, skupiając się na: wsparciu dla regionów o najniższym PKB *per capita*, włączając w to obszary objęte do tej pory celem 6 (cel 1), wsparciu obszarów wymagających restrukturyzacji: przemysłowych, poprzemysłowych, rolniczych lub uzależnionych od rybołówstwa (cel 2) oraz rozwoju zasobów ludzkich w zakresie kształcenia oraz oddziaływania na rynek pracy, w tym zapobiegania wykluczeniu społecznemu (cel 3)⁴.

W latach 2007-2013 zachowano liczbę celów, zmieniając w pewnym stopniu ich zakres tematyczny. Celem 1 (konwergencja) obejmowano nadal regiony, w których PKB na jednego mieszkańca był mniejszy niż 75% średniej Unii Europejskiej. Cel 2 powstał z połączenia dotychczasowych celów 2 i 3 – dotyczył obszarów wymagających pomocy w zakresie podnoszenia konkurencyjności oraz wzrostu zatrudnienia. Z kolei cel 3 określono jako europejska współpraca terytorialna i skupiał się on na działaniach z zakresu wzmacniania współpracy transgranicznej, transnarodowej i międzyregionalnej oraz wymianie doświadczeń na właściwym szczeblu terytorialnym, poprzez wspólne inicjatywy lokalne i regionalne⁵.

⁴ Por. np. A. Jenik, *Nowe zasady działania funduszy strukturalnych i perspektywy rozwoju polityki regionalnej Unii Europejskiej w latach 2000-2006*, w: *Konkurencyjność regionów*, red. M. Klamut, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 1999, s. 276; S. Naruszewicz, *Fundusze strukturalne w polityce regionalnej*, Wyd. PB w Białymstoku, Białystok 2005, s. 48; Z. Brodecki, *Regiony*, Lexis Nexis, Warszawa 2005, s. 50-51, M. Dylewski, *Ewolucja polityki regionalnej Unii Europejskiej*, w: *Kierunki transformacji społeczno-ekonomicznej przestrzeni Polski ze szczególnym uwzględnieniem obszarów metropolitalnych*, red. S. Korenik, M. Rogowska, „Biblioteka Regionalisty” 2006, nr 1, s. 22-30.

⁵ Art. 3 pkt 2 rozporządzenia Rady nr 1083/2006/WE z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1260/1999, Dz.Urz. WE L 210/25.

Warto również prześledzić zmiany w zakresie tzw. inicjatyw wspólnotowych (finansowanych z funduszy strukturalnych, pozostających jednak poza programami operacyjnymi). W latach 1994-1999 funkcjonowało ich aż trzynaście, w latach 2000-2006 – ograniczono ich liczbę do czterech: INTERREG III, LEADER+, EQUAL i URBAN II⁶. W kolejnym okresie programowania zrezygnowano z nich, włączając działania do odpowiednich programów operacyjnych.

Zauważono także problem związany z funkcjonowaniem obok siebie polityki inter- i intraregionalnej. Zestawienie przykładowych celów polityki regionalnej wyznaczonych na szczeblu krajowym (tzw. polityki interregionalnej) oraz w poszczególnych województwach (tzw. polityki intraregionalnej) w Polsce przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Porównanie celów polityki inter- i intraregionalnej

Polityka interregionalna (poziom krajowy)	Polityka intraregionalna (poziom województw)
– rozwój przedsiębiorczości oraz tworzenie nowych miejsc pracy	– tworzenie warunków rozwoju społeczno-ekonomicznego, w tym kreowanie rynku pracy
– działania w zakresie edukacji	– działania w celu podnoszenia poziomu wykształcenia obywateli
– inwestycje w infrastrukturę techniczną i transportową	– inwestycje w infrastrukturę techniczną i społeczną o znaczeniu wojewódzkim
– przedsięwzięcia dotyczące kultury regionalnej i lokalnej, będącej częścią kultury narodowej oraz ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego	– wspieranie rozwoju kultury oraz ochrona i sensowne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego
– innowacje i transfer technologii oraz studia i badania niezbędne do prowadzenia polityki rozwoju regionalnego	– popieranie postępu technologicznego i innowacji oraz wspieranie rozwoju nauki i jej współpracy ze sferą gospodarki
– rozwój instytucji pobudzających aktywność lokalnych i regionalnych jednostek samorządowych	– promocja walorów i możliwości rozwojowych województwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Polityka regionalna państwa pośród uwikłań instytucjonalno-regulacyjnych*, red. J. Szomburg, IBnGR, Gdańsk 2001, s. 188.

Wiele z tych celów i idących za nimi działań ma charakter substytucyjny, co może prowadzić do powielania niektórych rozwiązań i pominięcia innych.

⁶ Zob. np. J. Szlachta, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i jej konsekwencje dla Polski*, w: *Problemy transformacji struktur regionalnych i konkurencyjność regionów w procesie integracji europejskiej*, red. A. Klasik, Z. Ziolo, Wyd. WSiLiZ w Rzeszowie, Rzeszów 2002, s. 62-63; K. Głębicka, M. Grewiński, *Polityka spójności społeczno-gospodarczej Unii Europejskiej*, Elipsa, Warszawa 2005, s. 151 i n.

Ponadto obserwowano dysproporcje pod względem wyposażenia w środki finansowe podmiotów prowadzących politykę inter- i intraregionalną.

3. Proponowane zmiany w latach kolejnych

W *Zielonej księdze w sprawie spójności terytorialnej. Przekształcenie różnorodności terytorialnej w siłę* z 2008 r. zapisano, że aby zapewnić zrównoważony i trwały rozwój Unii Europejskiej, należy przeciwdziałać nadmiernej koncentracji obszarów wzrostu, a także ułatwiać pozostałym obszarom podnoszenie konkurencyjności dzięki korzyściom aglomeracji⁷. Niezbędne do tego są działania polegające na tworzeniu i umacnianiu połączeń dla przewyższania odległości oraz budowaniu trwałej współpracy pomiędzy podmiotami różnego typu na różnych poziomach terytorialnych: od międzynarodowego, poprzez krajowy, na regionalnym i lokalnym partnerstwie skończywszy⁸.

Z kolei w raporcie autorstwa Fabrizia Barca *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy* z 2009 r. kładzie się nacisk na tworzenie tzw. nowego paradygmatu polityki regionalnej w ramach Unii Europejskiej (ang. *place-based policy*). Jego założenia to⁹:

- oddziaływanie terytorialne, a nie sektorowe,
- nacisk na wykorzystanie potencjału endogenicznego regionu,
- współpraca różnorodnych podmiotów (w tym partnerstwo publiczno-prywatne) na różnych poziomach gospodarki,
- funkcjonalne określanie koniecznych interwencji w ramach jednostek terytorialnych.

Dokument określający strategię Unii Europejskiej do 2020 r., z uwzględnieniem skutków kryzysu gospodarczego, pod nazwą *Europa 2020 – strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu* (ang. *Europe 2020 – Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*), zakłada wprowadzanie tzw. projektów przewodnich, dla osiągnięcia

⁷ *Zielona księga w sprawie spójności terytorialnej. Przekształcenie różnorodności terytorialnej w siłę*, Komunikat Komisji do Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Regionów i Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, COM 616, Bruksela 2008, s. 6.

⁸ *Zielona księga...*, s. 7-8.

⁹ F. Barca, *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy. A place-based approach to meeting EU challenges and expectations*, Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy, kwiecień 2009, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_/barca_report_en.pdf; zob. też *Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030* [projekt dokumentu rządowego przeznaczony do konsultacji], MRR, Warszawa 2011, s. 27.

celów głównych: unia innowacji, młodzież w drodze, europejska agenda cyfrowa, Europa efektywnie korzystająca z zasobów, polityka przemysłowa w erze globalizacji, program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia, europejski program walki z ubóstwem. Te cele to¹⁰:

- rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji (tzw. rozwój inteligentny),
- zrównoważony rozwój,
- wsparcie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, charakteryzującej się wysokim poziomem spójności społecznej oraz terytorialnej (tzw. rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu).

Określa się również wymierne wskaźniki, do których osiągnięcia państwa członkowskie, wraz z całym ugrupowaniem, powinny dążyć. Te wskaźniki to¹¹:

- wskaźnik zatrudnienia osób w wieku od 20 do 64 lat – 75%,
- wyższe wykształcenie wśród obecnych osób młodych – minimum 40%,
- osoby przedwcześnie kończące naukę szkolną – maksymalnie 10%,
- zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem – o 20 mln,
- inwestycje w zakresie B+R – powyżej 3% PKB całej Unii Europejskiej,
- cele „20/20/20” w zakresie klimatu i energii, w szczególności ograniczenie emisji dwutlenku węgla – optymalnie o 30%.

Ponadto możemy znaleźć zapisy, że do osiągnięcia tych celów konieczna jest polityka oparta na silniejszym modelu zarządzania (główną rolę w tym zakresie ma odgrywać Rada Europejska) oraz dyscyplina ze strony państw członkowskich, w szczególności tych najmocniej dotkniętych kryzysem. W działania muszą być włączane, na zasadzie partnerstwa, podmioty z różnych szczebli i sektorów, w tym przedsiębiorcy i przedstawiciele społeczności lokalnych i regionalnych.

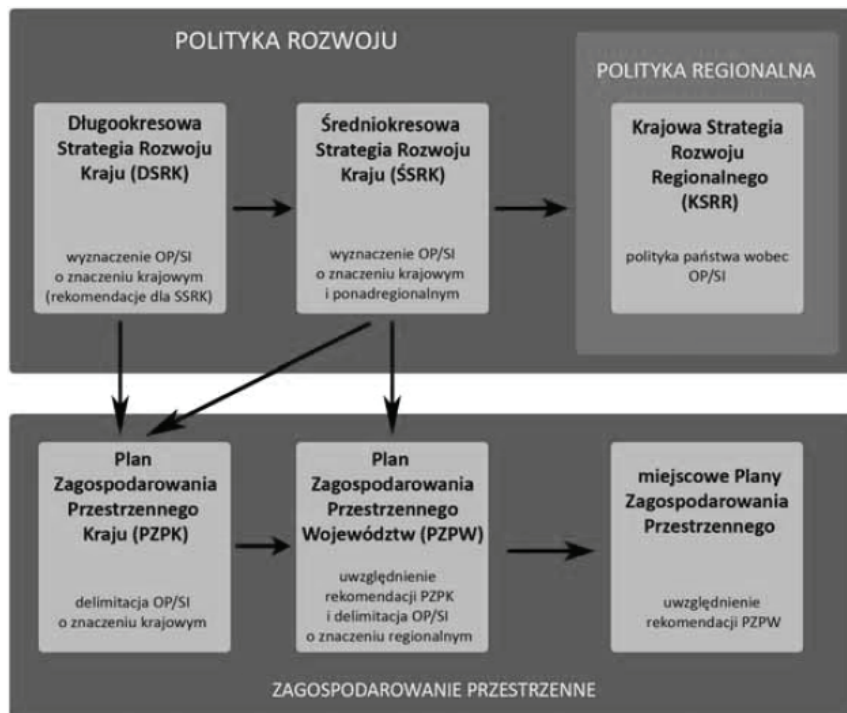
4. Rozwiązania dla regionów w Polsce

Przechodząc do poziomu polskiej polityki regionalnej i polityki spójności: na kolejne lata jest proponowane większe skorelowanie polityki regionalnej i polityki rozwoju (w tym spójności) z polityką przestrzenną i zagospodarowaniem przestrzennym na poziomie nie tylko krajowym i regionalnym, ale i lokalnym (zob. rys. 1). Służyć temu ma m.in. określenie obszarów problemowych i strategicznej interwencji, które z jednej strony znajdą swoje odzwierciedlenie w zagospodarowaniu przestrzennym na szczeblach krajowym i regionalnym, a z drugiej

¹⁰ *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Komunikat Komisji, KOM(2010) 2020 wersja ostateczna, Bruksela 2010, s. 5-6.

¹¹ *Ibidem*, s. 5.

- będą przedmiotem intensywnego oddziaływania w ramach polityki regionalnej i polityki rozwoju.

OP/SI – obszary problemowe i strategicznej interwencji

Rysunek 1. Schemat powiązań między dokumentami strategicznymi w odniesieniu do identyfikacji i delimitacji obszarów problemowych i strategicznej interwencji

Źródło: *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz*, MRR, Warszawa 2009, s. 20.

W dokumencie pn. *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz* obszary te zdefiniowano jako „obszary wyodrębnione terytorialnie i dziedzinowo, które niedostatecznie wykorzystują swoje zasoby istotne z perspektywy rozwoju kraju i napotykają istotne bariery rozwojowe”¹². Jednocześnie zaznacza się, że interwencja w poprawę kondycji tych obszarów powinna się odbywać z poszanowaniem zasady subsydiarności. Obszary strategicznej interwencji – o kluczowym znaczeniu dla

¹² *Identyfikacja i delimitacja...*, s. 23.

rozwoju i konkurencyjności kraju – to te, które napotykać liczne bariery rozwojowe (obszary problemowe) oraz te, które odróżniają się pozytywnie na tle kraju (obszary o wysokim poziomie konkurencyjności i innowacyjności)¹³.

Dostosowując się do zmian w polityce Unii Europejskiej, przygotowano dokument *Krajowa strategia rozwoju regionalnego 2010-2020: regiony, miasta, obszary wiejskie*, który formułuje „cele i sposób działania podmiotów publicznych, a w szczególności rządu i samorządów województw, w odniesieniu do polskiej przestrzeni dla osiągnięcia strategicznych celów rozwoju kraju”¹⁴. Określa on m.in. cele polityki regionalnej oraz jej powiązania z innymi dziedzinami polityki ekonomicznej, kładąc nacisk na aspekt przestrzenny. Cel strategiczny polityki regionalnej to „efektywne wykorzystywanie specyficznych regionalnych oraz terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągania celów rozwoju kraju – wzrostu, zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym”¹⁵. Natomiast cele szczegółowe dotyczą: wspierania konkurencyjności regionów, zwiększania spójności terytorialnej, przy jednoczesnym zapobieganiu wykluczeniu obszarów problemowych, oraz budowy warunków sprzyjających realizacji działań o charakterze przestrzennym, zapewniających rozwój regionów z uwzględnieniem współpracy z różnymi partnerami politycznymi, gospodarczymi i społecznymi.

Nawiązując do *Zielonej księgi*, proponowane działania skupiają się na dążeniu do przekształcania różnorodności terytorialnej w siłę, poprzez identyfikację i efektywne wykorzystanie przewag endogenicznych oraz poprawę spójności terytorialnej. Duży nacisk kładzie się na wspieranie i rozwijanie mechanizmów dyfuzji procesów rozwojowych z centrów wzrostu (np. miast wojewódzkich, które są konkurencyjne w skali międzynarodowej) na obszary peryferyjne. Ponadto będą szczególnie wspierane wymienione obszary problemowe (w tym tereny wiejski, peryferyjne i/lub przygraniczne). Zwraca się uwagę na nową triadę celów zgodnych z kierunkami zmian w Unii Europejskiej. Te cele to¹⁶:

- konkurencyjność,
- spójność,
- sprawność.

Założeniem jest koncentracja na odblokowaniu procesów wzrostowych najbardziej konkurencyjnych obszarów, które poprzez efekty dyfuzyjne przeniosą się na resztę terytorium. Ważne jest przeprowadzenie reform w zakresie polityki regionalnej, która umożliwi podwyższenie sprawności jej prowadzenia (w tym – zwiększy koordynację).

¹³ Ibidem, s. 5.

¹⁴ *Krajowa strategia rozwoju regionalnego 2010-2020: regiony, miasta, obszary wiejskie*, MRR, Warszawa 2010, s. 5.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, s. 6.

Należy wspomnieć także o *Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju 2030*, która również uwzględnia nowy paradygmat polityki regionalnej w kontekście zagospodarowania i polityki przestrzennej. Wymienia się m.in.¹⁷:

- odejście od odrębnego traktowania planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego na poziomie krajowym i wojewódzkim oraz w odniesieniu do obszarów funkcjonalnych,
- zdecydowane łączenie celów i założeń polityki przestrzennej i polityki regionalnej,
- podnoszenie efektywności i skuteczności podmiotów odpowiedzialnych za planowanie i zagospodarowanie przestrzenne.

5. Podsumowanie

Zmienia się model polityki regionalnej, polityki spójności i polityki przestrzennej: z opartego na rozwoju pasmowym kraju i jego regionów na model bazujący na podejściu polaryzacyjno-dyfuzyjnym. W tym drugim podstawową rolę mają odgrywać w Polsce powiązania sieciowe pomiędzy obszarami wzrostu oraz ich relacje z metropoliami europejskimi. Jednocześnie zwraca się uwagę na siłę i potencjał rozwojowy dużych miast i obszarów metropolitalnych, które powinny być motorem przyspieszającym wzrost i rozwój na terenach peryferyjnych. Szczególny nacisk należy położyć na wspieranie działań zmierzających do wzmocnienia wykorzystania potencjału endogenicznego całych regionów oraz współpracy różnorodnych podmiotów na różnych poziomach gospodarki, przede wszystkim biorąc pod uwagę możliwe do osiągnięcia pozytywne efekty synergii.

Literatura

- Barca F., *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy. A place-based approach to meeting EU challenges and expectations*, Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy, kwiecień 2009, http://www.europarl.europa.eu/meet-docs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_/barca_report_en.pdf.
- Brodecki Z., *Regiony*, Lexis Nexis, Warszawa 2005.
- Casaca P., *Polityka spójności*, w: *Polityka regionalna i fundusze strukturalne w UE*, red. M. Kozak, Wyd. IE w Łodzi, Łódź 1998.
- Dylewski M., *Ewolucja polityki regionalnej Unii Europejskiej*, w: *Kierunki transformacji społeczno-ekonomicznej przestrzeni Polski ze szczególnym uwzględnieniem obszarów metropolitalnych*, red. S. Korenik, M. Rogowska, „Biblioteka Regionalisty” 2006, nr 1.

¹⁷ *Koncepcja przestrzennego...*, s. 5.

- Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Komunikat Komisji, KOM(2010) 2020 wersja ostateczna, Bruksela 2010.
- Głąbicka K., Grewiński M., *Polityka spójności społeczno-gospodarczej Unii Europejskiej*, Elipsa, Warszawa 2005.
- Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz*, MRR, Warszawa 2009.
- Jenik A., *Nowe zasady działania funduszy strukturalnych i perspektywy rozwoju polityki regionalnej Unii Europejskiej w latach 2000-2006*, w: *Konkurencyjność regionów*, red. M. Klamut, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 1999.
- Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030* [projekt dokumentu rządowego przeznaczony do konsultacji], MRR, Warszawa 2011.
- Krajowa strategia rozwoju regionalnego 2010-2020: regiony, miasta, obszary wiejskie*, MRR, Warszawa 2010.
- Naruszewicz S., *Fundusze strukturalne w polityce regionalnej*, Wyd. PB w Białymstoku, Białystok 2005.
- Nowe partnerstwo dla spójności: konwergencja - konkurencyjność- współpraca. Trzeci raport na temat spójności gospodarczej i społecznej. Streszczenie*, KE – UOPWE, Luksemburg 2004.
- Polityka regionalna państwa pośród uwikłań instytucjonalno-regulacyjnych*, red. J. Szomburg, IBnGR, Gdańsk 2001.
- Rozporządzenie Rady nr 1083/2006/WE z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylające rozporządzenie nr 1260/1999/WE, Dz.Urz. WE L 210/25.
- Szlachta J., *Polityka regionalna Unii Europejskiej i jej konsekwencje dla Polski*, w: *Problemy transformacji struktur regionalnych i konkurencyjność regionów w procesie integracji europejskiej*, red. A. Klasik, Z. Ziolo, WSiLiZ w Rzeszowie, Rzeszów 2002.
- Winiarski B., *Polityka regionalna*, PWE, Warszawa 1976.
- Zielona księga w sprawie spójności terytorialnej. Przekształcenie różnorodności terytorialnej w siłę*, Komunikat Komisji do Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Regionów i Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, COM 616, Bruksela 2008.